

Abstract

The Kayıkcı Kul Mustafa is an important figure in the 17th century minstrel poetry. Kul Mustafa, who is of military origin and participated in many battles, has successfully reflected the wars and important events of his era in his poems. In a poetry collection registred at Harvard University Houghton Library Ms. Turk 59 which is written in 17.th century we found some new poems those are written by Mustafa. In this work, we will study about Mustafa, including new poems and new information about him, guiding by the poetry collection.

Keywords: Kayıkcı, Kul Mustafa, minstrel poetry, War of Crete

Özet

Kayıkcı Kul Mustafa, 17. asır saz şiirinin önemli isimlerindedir. Doğum ve ölüm tarihi kesin olarak bilinmeyen, gençliğinde Cezayir dolaylarında denizci bir asker olan ve Sultan IV. Murad'ın Bağdat seferi gibi pek çok gazaya katılan Kul Mustafa, bizzat bulunduğu savaşları ve Abaza Hasan Paşa İsyanı gibi döneminin önemli olaylarını şiirlerine başarıyla yansıtmıştır. Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi MS Turk 59 numarada kayıtlı, 17. asırda kaleme alındığını düşündüğümüz şiir mecmuasında Mustafa mahlasıyla kayıtlı 7 şiire ulaştık. Bu çalışmamızda, Bağdat ve Girit savaşlarının da anlatıldığı bu şiirlerin, meşhur saz şairi Kayıkcı Kul Mustafa'ya mı yoksa başka bir şaire mi ait olduğunu tespit etmeye çalışacağız ve bu şiirlerden hareketle şair hakkında elde ettiğimiz yeni bilgilere yer vereceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kayıkcı, Kul Mustafa, saz şiiri, Girit Savaşı

Giriş

Kayıkcı Kul Mustafa, Osmanlı Devleti'nin asker saz şairlerinden biridir. Hayatı hakkındaki çok az bilgiye çoğunlukla kendi şiirlerinden ulaşabildiğimiz bu şair yazdığı şiirlerle kendi döneminin olaylarına ışık tutmuş, hem kendi devrindeki hem de sonraki şairler tarafından itibar görmüştür.

Bu çalışmamızda öncelikle Kayıkcı Kul Mustafa üzerine yapılan çalışmalarını ele alıp şairin kimliğinden ve öneminden bahsedeceğiz. Sonrasında ise, çalışmamızın esasını teşkil eden, 17. asırda tertip edilmiş bir şiir mecmuasında bulduğumuz "Mustafa" ve "Kul Mustafa" isimleriyle yazılmış 7 adet şiiri inceleyip, şairin bilinen şiirleriyle mukayese ederek, şairimiz hakkında yeni bilgilere ulaşmaya çalışacağız. İnceleyeceğimiz şiirler metin içinde transkripsiyonlu olarak verilmiştir.

Şiir, pek çok millet ve medeniyet için önemli olsa da Osmanlı toplumunun vazgeçilmez ve en önemli kültürel meşgalesiydi. Öyle ki falcısından müderrisine, askerinden padişahına kadar herkes şiirde hüner gösterme peşindeydi.

¹ Namık Kemal University, Faculty of Arts and Sciences, Tekirdag/Turkey

17. yüzyılın en dikkate değer âşıklarından olan Kayıkçı Kul Mustafa da asker şairlerden biriydi. Hakkındaki bilgileri şiirlerinden ve şair-namelerdeki bazı mısralardan çıkarabilmekteyiz. Garb Ocaklarına bağlı asker bir şair olan Kayıkçı Kul Mustafa ile ilgili ilk tarihe Murat Reis'in (1609) ölümü üzerine yazdığı bir şiiriyle ulaşılmıştır. Bu da şairin 16. asrın son çeyreğinde doğmuş olabileceğini gösterir. (Sakaoğlu, 2013:151)

Hemen hemen aynı tarihi olaylar üzerine şiirleri olan ve bir şiirinde Kuloğlu Mustafa ve Gedâyî ile beraber Kayıkçı Kul Mustafa'yı da anan Kâtibi'nin Kul Mustafa'nın çağdaşı ve arkadaşı olduğu anlaşılmaktadır (Albayrak, XXV:78)

Kayıkçı Kul Mustafa ile ilgili en kapsamlı çalışmayı M. Fuad KÖPRÜLÜ yapmıştır. Köprülü, *XVII. Asır Saz Şairlerinden Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikayesi* ile *Kayıkçı Kul Mustafa ve Genç Osman Hikayesi Hakkında Yeni Vesikalar* isimli makalelerinde şairin o zamana kadar ele geçirilen 32 şiiriyle şairi değişik cephelerden ele almış, Genç Osman Destanı üzerine incelemelerde bulunmuştur (Sakaoğlu, 2014:459).

Köprülü, Kul Mustafa adının Evliya Çelebi tarafından çöğür şairleri bahsinde zikredildiğini ve Kul Mustafa'nın bunda mahir olduğunun nakledildiğini ifade eder. Ayrıca mahlasındaki "kul" ifadesinin de kendisinin yeniçeri ocağına mensup olduğunun işareti olduğuna dikkat çeker. Yine Köprülü'ye göre Cezayir saz şairlerinin eserlerini ihtiva eden bir mecmuada mevcut bulunan, Mustafa ve Kul Mustafa isimlerini taşıyan ve lisan, üslup, ruh itibarıyla Kayıkçı Kul Mustafa'nın şiirlerinden farksız olan iki manzumeden, şairimizin gençliğinde Cezayir'de bulunduğu ve belki de Kayıkçı lakabını orada aldığına hükmedilebilir. Ayrıca bir manzumesinde bahsettiği Murad Reis'in maiyetinde bulunup, onun ölümünden sonra İstanbul'a gelmiş olabilir. Yine şiirlerinden yola çıkarak şairimizin Anadolu ve İran'da bulunduğunu söylemek mümkündür.

Köprülü, şairin şiirlerinde adını ekseriyetle Kul Mustafa diye zikrettiği için "Kayıkçı Mustafa" adına nadiren tesadüf edildiğini de ifade eder. Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun'un *Bektaşî Şairleri* isimli eserinde, Bektaşî şair Kul Mustafa'ya ait iki manzume neşrettiğini ve bu Bektaşî şairin Kayıkçı Kul Mustafa ile aynı kişi olduğunu ileri sürdüğünü fakat bunun pek mümkün görünmediğine dikkat çeker (Köprülü, 1989:229, 232, 247,251).

Kul Mustafa üzerine yapılan kapsamlı çalışmalardan biri de Hasan Eren'e aittir. Eren, *Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I* isimli eserinde bir mecmuada bulduğu Kul Mustafa'ya ait 45 adet yeni manzumeyi neşretmiş ve şairimiz hakkında "Sultan İbrahim (ö. 1648) zamanında hala hayattadır." gibi bazı tespitlerde bulunmuştur (Eren, 1952:57-100)

Cahit Öztelli, bu tespitinden ötürü Eren'in çalışmasını tenkit eder. Öztelli, *Kayıkçı Kul Mustafa ve Abaza Hasan Paşa Destanı* adlı makalesinde şairin ölümünün 1659'dan sonra olarak zaten tespit edildiğini fakat Hasan Eren'in bu çalışmayı görmediğini ifade eder (Öztelli, 1953:703)

Şükrü Elçin, *Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri* ismiyle yaptığı çalışmada birçok halk şiiriyle birlikte şairimize ait iki manzumeyi de neşretmiştir (Elçin, 1988:42-43).

Aşık Ömer de şair-namesinde, "Kayıkçı'nın ikrarını güderler" diyerek Kul Mustafa'dan bir mısra ile bahseder (Kaya, 2009:62).

Saim Sakaoğlu, Kayıkçı Kul Mustafa ile ilgili çalışmaları mukayese ederek özetlemiştir (Sakaoğlu, 2014:457-466). Kayıkçı Kul Mustafa, şiirlerinde Kayıkçı Mustafa, Kayıkçılar Mustafası, Kul Mustafa, Mustafa gibi değişik mahlaslar kullanmış ve belki de bu yüzden şair-nameler, Evliya Çelebi Seyahat-namesi gibi vesikalarda bir kimlik karmaşasına sebep olmuştur (Sakaoğlu, 2014:457)

Köprülü, Kul Mustafa bahsinde bir dipnot düşerek XVII. asır Cezayir saz şairleri arasında sadece “Mustafa” ismiyle şiirler yazan bir şairin varlığının bilindiğinden fakat bu şairin Kayıkçı Mustafa ile alakasının olmadığını ifade eder. Girit muharebeleri hakkında manzumeleri bulunduğuna işaret ettiği bu şair hakkında daha kapsamlı bilgi için ileri bir tarihte neşredeceği *XVII. Asır Türk Saz Şairleri* isimli eserine yönlendirir. (Köprülü, 1989:233).

Köprülü’nün işaret ettiği çalışmasına baktığımızda sadece “Mustafa” ismiyle şiir yazan bu şairi, Kayıkçı’dan ayrı biri olarak aldığını görmekteyiz. Maalesef bu “Cezayirli Mustafa” hakkında çok az malumat veren Köprülü, bu şairin neden Kayıkçı Kul Mustafa olamayacağına dair bir açıklama getirmemiş ve daha önce bahsettiği Girit ile alakalı manzumeleri neşretmemiştir. Bizce Köprülü’nün bu şahısları ayrı birer şair olarak kabul etmesinin temel sebebi Kayıkçı Kul Mustafa’nın o zamanlarda tam bilinmeyen ölüm tarihidir. Köprülü aynı eserde Kayıkçı’nın ölümünü 1646’dan sonrası diye tahmin etmektedir (Köprülü, 1962:125). Girit savaşları 1645’te başlayıp 1669’a kadar sürdüğünden Köprülü o tarihlerde Kayıkçı’nın bu savaşla ilgili manzumeleri olamayacağına hükmetmiş olmalıdır. Halbuki yukarıda belirttiğimiz gibi Cahit Öztelli, Köprülü’den sonra yaptığı çalışmada Kayıkçı’nın ölüm tarihini “1659’dan sonrası” şeklinde tespit etmiştir. Kısaca Köprülü’nün bahsettiği fakat şiirlerini neşretmediği bu Mustafa’nın Kayıkçı Kul Mustafa olmasına bir mani yoktur. Nitekim Kayıkçı Kul Mustafa da Murad Reis’in maiyetinde Cezayir dolaylarında bulunmuş, özünde denizci bir askerdir.

Çalışmamızın esas konusunu teşkil eden şiirlere Harvard Üniversitesi Houghton Kütüphanesi MS. Turk 59 numarada kayıtlı şiir mecmuasında rastladık. Divan ve saz şiirlerinin birlikte yer aldığı bu mecmuada Kayıkçı Kul Mustafa’nın 7 şiirine ulaşılmıştır (Güneş, 2015:7).

Mecmuayı incelediğimizde şiirlerde başlık olarak sadece “Türkü” ibaresini görmekteyiz. Dolayısıyla şiirlerin farklı şairlere ait olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Şiirlerden sadece 3 numaralı manzumede “Kul Mustafa” ismini görmekteyiz, diğer 6 şiirde sadece “Mustafa” mahlası kullanılmıştır.

Mecmuadaki ilgili şiirlerde “Mustafa ve “Kul Mustafa” mahlaslarının kullanılması, şairin asker olması, Bağdat seferinde bulunması şairimizin meşhur Kayıkçı Kul Mustafa olabileceği şüphesini doğurmuştu. Bu şüphe üzerine yaptığımız araştırmalarda şüphemizin isabetli olduğunu gördük.

İlk olarak aşağıda verdiğimiz 1. şiirde Sultan Murad ve Bağdat seferinin konu edilmesi, savaşın canlı şekilde tasviri ve Kayıkçı Kul Mustafa’nın bilinen Bağdat manzumeleri de dikkate alındığında incelediğimiz şairin, Kayıkçı Kul Mustafa olması kuvvetle muhtemeldir.

Ayrıca çalışmamızda yer alan 7 numaralı manzume, bazı kelime ve imla farklarıyla Hasan Eren’in neşrettiği Kul Mustafa manzumeleri arasında 31. sırada yer almaktadır. Aşağıdaki 4 numaralı manzumenin bazı kıtaları, ilgili eserde 8’li ölçüyle 41 numaralı şiir içinde bulunmaktadır (Eren, 1952:93-98). Bu da incelediğimiz şairin bizzat Kayıkçı Kul Mustafa olduğuna başka bir delildir.

Şairin Girit ve Bağdat seferlerine katılması, Sultan IV.Murad ve Girit serdârı Deli lakaplı Gazi Hüseyin Paşa’nın emrinde savaşması, Girit savaşı sırasında Frenklere esir düşmesi ve şairin Hanefî mezhebine mensup olması da bu koçaklamalar vesilesiyle öğrendiğimiz bilgiler arasında yer almaktadır.

Mustafa, çok yönlü bir şairdir. Tek bir şiir içinde ayrılık, hasret, savaş, övgü gibi pek çok konuyu ustalıklı harmanlayarak dile getirmiştir. Nitekim incelediğimiz 1 numaralı manzumede şair Bağdad seferinden, savaşın yıkıcılığından bahsettikten sonra şehrin fethine gelir ve son kıtada “Şükür mezhebümüz imâm-ı ‘Azâmdur” diyerek Hanefî olduğunu ilan eder.

Mustafa'nın asker kimliğiyle yazdığı ve tarihe ışık tutan 2 koçaklamasının yanında güzellemelerini de görmekteyiz. Şair güzellemelerinde bizlere lirizmini, hassas ruhunu gösterirken; koçaklamalarında savaş alanının kumlarını kan ve gözyaşıyla yoğurmanın, savaşın dehşetini, kahramanlıkları anlatmaktadır. Kul Mustafa'nın kendi esaretinden de bahsetmesi, şiirlerini kuru kahramanlık türküsü hüviyetinden çıkarıp realist bir vesika haline getirir. Yani Kul Mustafa kanlı çatışmaların içinde şiir söylemekle kalmamış, tarihe de ışık tutmuştur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şiirlerden iki tanesi küçük farklarla daha önce Hasan Eren tarafından neşredilmişti. Diğer beş manzumeyi ise bu mecmuada keşfettik.

1. *Türki (24ah No:584)*

Yer götürmez ‘ asker ile kuşatdı
Sulţan Murād oldu imdādı Bağdāduñ
Çıkartdı ‘ adüyü toplar puşatdı
Sürildi kalmadı yādı Bağdāduñ

Topdan tolu gibi yağar dāneler
Yıkdı burc-ı bārūları cāneler
Pervāneler gibi yanar aneler
Ecel nārı oldu odı Bağdāduñ

Bir cenk oldu yer demir gök bakır
Top tüfenk atılıp yıldırım şakır
Kimi kılıç şalar kimi Feth oğır
Göklere çıktı feryādı Bağdāduñ

‘ Adāletūñ bu cihānı doldurdu
Ağlar iken şükür Mevlā güldürdü
Üzerinden nuḥuşeti kaldırdı
Esdı mübārekle bādı Bağdāduñ

Muştafā ḥünkāruñ şürdüğü demdür
Şükür mezhebümüz İmam-ı ‘ Azâmdur
Kıymetin bilene āb-ı zemzemdür
Çevresinde akar Şaḫı Bağdāduñ

2. *Türki (2a No:7)*

Saḫa yalvaruram hey ḡanī kerīm
Bize dostdan ḫaber gönder yād-ılan
Gönülde şafā yok ḫoş degül serüm
Hiç bir ta‘ām nüş idemem dād-ılan

Felek beni ğurbetlige düşürdi
Gözüm yaşın ‘ummân itdi taşırđı
Hasret nârı baĝrum böyle pişirdi
Böyle büryân olamazam od-ılan

Ferhâd olmayan daĝları delemes
Mecnûn olan Leylâsını bulamaz
‘Aşğ ile mest olan ‘aşık giremez
Geçer günü âh ile feryâd-ılan

Bülbül feryâd ider güle buluşmaz
Tûñî şeker yir zâĝ ile bilişmez
Yüz bin olsun tabî‘atdur alışmaz
Deli gönül dem süremes yâd-ılan

Muştafa der bu aşıklık yamândur
Ten bir kırđı keşti ‘akıl dümendür
Bu ‘aşkın deryâsı vaşatı ‘ummândur
Degme kıyık eglemez âd-ılan

3. **Türki (2b no:9)**

Yine meyl eyledün vefâsuz yâra
Yirine düşmedün dîvâne gönül
Hemân yoğ yirlere düşersiñ nâra
Yirine düşmedün dîvâne gönül

Yârüm yâdlar-ıla oynar bir yaña
Cevri cefâsı çoğ meyli yoğ baña
Bu derdi çekmeden ölmek yeg baña
Yirine düşmedün dîvâne gönül

Şimdi bir güzelin sevdâsı serde
Hayâli eglencem gezdüğü yirde
Yazık hemân benüm çekdüğüm derde
Yirine düşmedün dîvâne gönül

Ķul Mustafa eydür bu aşkuñ nârı
Mevlâ yârũn yüzün gösterse bâri
Haķıķatli gerek yigidũn yârı
Yirine düşmedün dîvâne gönül

4. **Türki (3b no:15)**

‘Aşğ elinden ‘uryân oldum kimse ta‘n eylesesün
Seyr iderken seyrân oldum kimse ta‘n eylesesün

‘Āşıklık müşkil belâdur çekmeyenler ne bilür
Hele ben dīvâne oldum kimse ta’n eylesesün

Kimseye bâkî degüldür bu fenânuñ bir taşı
Yürü bize himmet iderse Hızır olsun yoldaşı (4a)
Aradum buldum mekânun ne yüce tağlar başı
Beklerem dostuñ ucunda il baña ta’n eylesesün

Fırkatinden yandı bağrum akıdam kanlı yaşum
‘Aceb sevdâya şaldum evvel benüm garîb başum
Ġayriye mâ“il değılem güzel sevmekdür işüm
Üştâdımdan böyle gördüm kimse ta’n eylesesün

Gelür dirler gerçek imiş serde olan yazılar
Ben yavrumı her aındıkça yaralarum sızılar
Bu benüm vaşf-ı hâlimdür mağrūr olsun ġazîler
Dost ucundan âbdâl olana kimse ta’n eylesesün

Çok çekdüm cevri cefâñı bu baña yeter ola
Kaquyup hışma gelürse kul idüp şatar ola
Gör baña neyledi dil-ber ol benden beter ola
Muştafâñıñ gözi yaşın kimse ta’n eylesesün

5. Türki (6a no:30)

Şulţân Muḡammedüñ siftâh ġazâsı
Ġayretlere vardı ħünkârum²
Ne şanursıñ küffâr qarşı mı tura
Yezîdler miğdârın bildi ħünkârum

Açıldı meydânun şen olsun cânın
Çokdur pâdişâhum yarar kıllarıñ
Dört ġüşeden hep kôr oldı düşmâñıñ
Giridde dîn İslâm oldı ħünkârum

Yüce dağlar başı bunca kara olsun
Dört ġüşeden düşmânlarıñ yok olsun
Ġazî Hüseyñ Paşaya Ġaḡḡ ömürler virsün³
Yırtıcı şâhinleriñ şaldı ħünkârum

Çokdur ‘Āl-i Osmânda ‘aḡlla fikir
Seniñ için Ġaḡḡuñ kitâbın oḡur
Biz de murâdumuz aldık çok şükür

² Bu mısırada hece eksiktir.

³ Bu mısırada hece fazladır.

Giritde dīn İslām oldı ħünkārum

Muştafām bir gedā ħul söyler kendüden
İşitdüm çok küffār ölmüş derdinden
Padişāhum seniñ tīgūñ ħarbından
Çok küffār imāna geldi ħünkārum

6. Türki (6b No:31)

Bizüm ħālümüzden sū ’āl idenler
Toz bürüdi belürsüzdür izümüz
Āĥvālümüzden bilmek isteyenler
Ağlamağdan perdelendi gözümüz

Bülbül ne ’ aceb uçdu gitdi dağlardan
Biz du ’âyı ayrıca urmadık şağlardan
Ayrı düşdük gülsitānlı bağlardan
Belürsüzdür bahārumuz yazumuz

Gönül bir şulţandır durur tahtında
Her şey kıymetlü olur vaqtinde
Zelil zebün oldum ayak altında
Turābdan turāba sürdük yüzümüz

Muştafām der dāimā böyle Recebde
Düşdüm za’if bulunmadum bu cengde
Esir düşdüm İstinyede Frenkde
Mevlāya toğrı döndürdük yüzümüz

7. Türki (6b No:32)

Ol gedā ħuluñuñ elini al ħaldur
Düşüp ayaklarda zelil olmasun
Bendeñi şād eyle ağlatma güldür
Yavrı senden özge c[ā]nān olmasun

Ṭūṭī gibi şeker emsem lebiñden
’Āşık iseñ ya ne gelür elinden
Buña zevāl olmaz Ĥüseynī gülünden
Ter düşme baña kin ’ ilāl olmasun

Muĥammed ümmeti degil misin sen
Ṭotalum ħapuñda ħul olmışum ben
Dişleri dürdāne hey gönca dehen
Yavrı senden özge cānān olmasun

Kirpügün okını cânıma atma
Zahmdar eyleyüp beni ağlatma
Hışma gelüp siyâh ebrûlarıñ çatma
Yavrı senden özge cânân olmasun

Muştafâmi hicr odına yaqarsun
Koyup beni ğayrisine bakarsun
Eger gönüm Ka"besini yıqarsun
Muhabbetüm saña helâl olmasun

SONUÇ

Gerek aynı dönemde yaşaması, gerek Bağdat ve Sultan Murad hakkındaki şiiri, gerek asker olması, üslup benzerliği ve en önemlisi de önceden bilinen Kul Mustafa şiiirlerinden 2 ortak şiirinin olması mecmuada incelediğimiz şiirlerin Kayıkçı Kul Mustafa'ya ait olduğunu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde göstermektedir.

Bu çalışmada, şairin 5 yeni şiirine ulaşmakla beraber kendisinin Girit seferlerine katıldığı, "Deli" lakaplı Gazi Hüseyin Paşa'nın emrinde savaştığı ve hatta bir süre esaret yaşadığını, Hanefî mezhebine mensup olduğunu da öğrenmiş bulunmaktayız. Çalışmamızın edebiyat alemine ve Kayıkçı Kul Mustafa üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlamasını ümit ediyoruz.

KAYNAKÇA

- Albayrak, Nurettin, "Kayıkçı Kul Mustafa", **İslam Ansiklopedisi**, XXV, . 78, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- ELÇİN, Şükrü, (1988), **Akdeniz'de ve Cezayir'de Türk Halk Şairleri**, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Ent. Yay.
- EREN, Hasan (1952), **Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar I**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- GÜNEŞ, Hasan Ali, (2015), **Mecmûa-i Eş'âr (Houghton Ktp. Ms Turk 59) İnceleme Karşılaştırmalı Metin**, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üni. S.B.E.
- KAYA, Doğan, (2009), **Şairnâmeler**, Erzurum, Salkımsöğüt Yay.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1962), **Türk Saz Şairleri, C. I-V**, Ankara, Güven Basımevi
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, (1989), **Edebiyat Araştırmaları 2**, İstanbul, Ötüken Yay.
- ÖZTELLİ, Cahit (1953), "Türk Saz Şairleri Hakkında Araştırmalar", **Türk Dili**, II, 22, 700-704, Ankara
- SAKAOĞLU, Saim, (2013, Türk Saz Şiiri, **Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)**, Ankara
- SAKAOĞLU, Saim (2014), **Aşık Edebiyatı Araştırmaları**, Konya, Kömen Yay.